НАУЧНИ ТРУДОВЕ НА УНСС (5) 2021, ИК – УНСС
ISSN (online): 2534-8957; ISSN (print): 0861-9344; http://unwe-research-papers.org/
DOI: https://doi.org/10.37075/RP.2021.5.02

„СЛУЧАЯТ НИДЕРЛАНДИЯ“ И НЕГОВИТЕ ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ИЗМЕРЕНИЯ: СИТУИРАНЕ НА ДЕБАТА ЗА ПРЕХОДА КЪМ КАПИТАЛИЗЪМ

Павлин Тодоров[1]
e-mail: pavlintodorov@unwe.bg

Резюме

Нидерландия се смята за характерен случай за изследване на прехода към капитализъм. В повечето изследвания обаче липса цялостна интерпретация, която синтезира отделните измерения и предоставя обобщена представа на тази комплексна ситуация. Възприемането и следването при разглеждането на ранния капитализъм в Нидерландия на очертаната от М. Вебер и Ф. Бродел цивилизационна перспектива прави това възможно. Дебатът за прехода към капитализъм се използва като методология и интерпретативен форум за идентифициране и сближаване на вижданията на двамата учени. Служи за тяхното доразвитие през призмата на съвременни гледни точки. Като обща картина на епохата през 17 в. се очертава представата, че страната не е била напълно трансформирана в капиталистическа, но процесът е бил в ход. За развитието му са допринесли определени културни, икономически и политически предпоставки и фактори, като то е било в зависимост от тяхната комбинация както във вътрешен, така и в европейски и глобален контекст. Беше установено, че в по-малка степен се откроява ролята на социокултурните измерения на капитализма, което може да се основава както на действителната ситуация, така и на нейното непълно интерпретиране в различните изследвания. Плуралистичното обяснение на прехода към капитализъм прави възможно това предположение да бъде изяснено и използвано при следващи изследвания.

Ключови думи: Нидерландия, цивилизация, цивилизационни измерения, преход към капитализъм, раннен капитализъм, дух на капитализма, свят-икономика, Европа, Вебер, Бродел

JEL: B15, B41, F54, N13

Увод

В общоикономическата литература Нидерландия се посочва като характерен случай за разкриване на генезиса на капитализма. Според някои учени страната се нарежда в „първия ешелон на капитализма“ (Найденов

[1] Докторант, катедра „Икономическа социология“, Общоикономически факултет, УНСС

и колектив, 2019, с. 74), а за други той се е появил за пръв път там (Vries, Woude, 1997). Още с излизането си на политическата карта на Европа през 17 в. Нидерландия привлича вниманието с впечатляващия си икономически успех и с водещата си роля в световната икономика. Въпреки скромните си размери, тя се откроява сред хегемонните държави, определили редица начални траектории на модерния свят (Frijhoff, 2010). Неслучайно някогашната Нидерландска република е била обект на внимание на А. Смит, К. Маркс, М. Вебер, Ф. Бродел и И. Уолърстийн. В много отношения страната има своето видимо място в прозренията на тези учени за епохата на ранния капитализъм и нейните различни измерения.

Независимо от своята известност „случаят Нидерландия“ има какво още да каже за „тайнството в произхода на капитализма“ (Димитров, 2011). Поскорошните изследвания хвърлят нова светлина по редица важни исторически събития и процеси. Очертават по-ясно движещите сили, проправили пътя на страната в модерния западен свят. Навеждат към преоценка и допълване на утвърдените представи, което вече се прави в отделни насоки. Все още липсва обаче цялостен подход за изграждане на осъвременен образ на ранния капитализъм в Нидерландия, който да структурира и обедини различните негови въплъщения в големия портрет на тогавашната епоха. Осъществяването на такава задача е свързано с преосмисляне и на някои по-общи теоретични положения.

И днес преобладаващото разбиране за капитализма е като система, основана на икономическа ефективност и рационалност, което оставя в сянка другите аспекти на природата и силата на този феномен. „Дискурсът за капитализма“ запазва в голяма степен своята монолитност и така скрива важна част от източниците и механизмите на неговата обяснителна мощ. Културните, икономическите и политическите измерения на капитализма рядко се поставят във връзка помежду им при разглеждането на общите условия и фактори за възникването му като цивилизационен феномен. Не се припознават като взаимно необходими за силата и динамиката му. Малко се прави за тяхното идентифициране и синтезиране в отделните случаи, така че да се покаже значимостта и на специфичните условия за генезиса на капитализма.

Ситуирането на „случая Нидерландия“ в контекста на ранния капитализъм в Европа открива само по себе си изследователски перспективи. Независимо от концептуалните и методологическите различия на теориите за прехода към капитализъм, в дискусионен план се наблюдава определено сближаване около използването им като обединяваща рамка на различни примери и контексти на това явление. Без да се смята, че която и да е отделна теория е в състояние да обясни такъв сложен набор от събития като

трансформацията към капитализъм, тя дава ключ към разбирането не само на общите, но и на редица времеви и регионални фактори, в зависимост от които неизбежно е протекъл процесът и в отделните страни. Още по-големи обяснителни възможности предлага опита за синтез на различни теории.

В студията се преразглеждат цивилизационни възгледи на М. Вебер и Ф. Бродел за капитализма в Нидерландия през епохата на 17 в. Като отправен дискусионен форум по позициите на класическите автори служи започнатият през 1947 г. на страниците на списание „Science & Society“ широк научен дебат. През последните десетилетия той прерастна в своеобразно средище на различни гледни точки за произхода и движещите сили на капитализма. От срещата на „старото“ и „новото“ в теорията и дискурса за прехода към капитализъм се очаква да се очертаят съвременни насоки за интерпретиране и синтезиране на основни цивилизационни измерения, с които да се характеризира ранния капитализъм в Нидерландия и развитието му в европейски и глобален контекст.

Преходът към капитализъм: теория и методология на изследването

Темата на настоящата студия насочва вниманието към един от най-продуктивните, но и най-оживени научни дебати – този за прехода от феодализъм към капитализъм. Различните науки – история, икономика, социология, антропология, културология, теория и история на цивилизациите и пр., определят по различен начин възловите точки в историческото развитие. За всички тях обаче *преходът от съсловно към капиталистическо общество* се отнася към важните и значими социални трансформации. Остават различия обаче по основни въпроси на този исторически период. Разделителни линии има между марксисти и немарксисти, между икономисти и социолози, а така също между представителите на всяка от тези групи.

Дискусията за прехода от феодализъм към капитализъм има своята логика да започне и в това изследване с теоретичните възгледи на А. Смит, К. Маркс и Ф. Енгелс, тъй като те до голяма степен са определи водещия научно-дисциплинарен подход по разглежданата проблематика, още повече, че всеки от тях представя в своите трудове и обществено-икономическата ситуация в ранна Нидерландия. В много отношения обаче продължаващият и понастоящем дебат между основните защитници и критици на тези класически автори отразява ключовите положения на теориите им за генезиса на капитализма. Ориентацията към използването на резултати от по-скорошни изследвания и търсенето на съвременен поглед към класическите теории прави по-оправдано и плодотворно поставянето на акцента върху възгледите и анализите на по-късни автори, които в много отношения доразвиват научното познание за възникването на капитализма и го доближават в по-го-

ляма степен до днешните му значения. Затова основно внимание се отделя на М. Вебер и Ф. Бродел. Като представители на двете големи европейски школи в обществените науки, приносът им за изследването на капитализма е добре познат и у нас. Трудовете им продължават да бъдат предмет на дискусии. Малко се обсъждат обаче теоретичните възможности на очертаната от двамата учени *цивилизационна перспектива* по „случая Нидерландия“.

В широкия научен дискурс представата за развитието на Запада е свързана с разбирането, че в икономическо отношение, Европа е била различна – по-специално, че е била първият континент, където капитализмът възниква в неговата развита форма. Смята се, че в природата на капиталистическото общество се откроява основното различие между Западна Европа и останалият свят, различие, заради което тя държи водеща позиция в продължение на столетия. М. Вебер посочва, че капитализмът е „най-съдбоносната сила в нашия модерен живот“ и в западния свят са произлезли такива видове, форми и направления на капитализма, които не са се появявали на други места (Вебер, 2005, с. 11). Според други теоретици – Й. Арнасон цитира J. Baechler, „капитализмът не е просто икономика, но също и цивилизационно условие“ (Arnason, 2001, p. 103). Тези твърдения издигат възникването на капитализма в качеството му на цивилизационен феномен, като същевременно насочват към определени гледни точки и насоки за неговото характеризиране и интерпретиране. Очертават възможностите на цивилизационния подход при оценката на общозначими исторически значими събития и процеси, а така също при открояването и съпоставянето на характерни признаци и особености на човешките общества в по-широк пространствен план. Провокират интерес и към специфичните цивилизационни проявления както в отделни региони и страни, така и по отделни сфери на социалния живот.

Редица съвременни учени също подчертават значението на цивилизационния подход при изследването на капитализма. Като разглежда широко известната теза на М. Вебер за ролята на „протестантската етика и духа на капитализма“ Г. Найденов откроява мястото й сред движещите сили на „трансформациите от първи порядък“ (Найденов, 2019, с. 12). Й. Арнасон оценява веберовата концепция за възникването на капитализма като един от „многото входове“ към разбирането и изследването на цивилизациите (Arnason, 2010). Вебер е този, отбелязва шведския социолог Р. Суедберг, който отива най-далеч от класиците, като предвижда, че „за да се разбере правилно появата на модерния рационален капитализъм е нужно да се направи цивилизационен анализ“ (Swedberg, 2010, p. 24). В свои публикации Й. Арнасон посочва теоретични перспективи в трудовете на учени като М. Вебер и Ф. Бродел за разгръщане на цивилизационния анализ, в който об-

хваща културните, икономическите и политическите измерения на социалния живот като негови основни домейни (Arnason, 2001; 2010).

Използването на цивилизационния подход при изследването на капитализма е свързано с разбирането на самата концепция за него. Всъщност М. Вебер е един от учените, заедно с В. Зомбарт, които трансформират в ранните десетилетия на 20 в. научното познание за капитализма. Неговото есе „Протестантската етика и духа на капитализма“, публикувано през 1905 г., става неотменима референтна точка в широкия дебат за произхода на модерното западно общество. Дебат, в който марксисти и немарксисти все повече започват да смятат капитализма като феномен, чието историческо появяване трябва да се изследва (Holton, 1985). Теориите за прехода към капитализъм, на които се основават редица социални науки, е основателно да бъдат отнесени и към концептуалните ресурси на цивилизационния подход в настоящето изследване. Тези теории не са старомодни и самоцелни исторически коментари или обикновено свидетелство за настъпилата през последните десетилетия същинска революционна промяна в интереса към изследването на ранната модерна епоха (Anievas, Nisancioglup, 2013). Днес те формират и ядрото на важни съвременни дебати, в т.ч. относно трансформациите в Източна Европа, Централна Азия и Китай.

Развитията в научните изследвания на произхода на капитализма намират израз в хронологията и тематиката на един от най-оживените академични дебати след Втората световна война. Той е свързан с въпроса какво е довело до упадъка на феодализма и възхода на капитализма. В англоезичната литература се нарича „Transition Debate“. Известен е още като дебат „Dobb-Sweezy“, което идва от имената на двамата основни опоненти, около които се разгръща дискусията. Тя обхваща учени от различни научни области, в т.ч. марксисти и немарксисти. Началото е поставено през 1947 г. на страниците на списание „Science & Society“. Дискусиите преминават през различни фази и продължават и до днес. Най-общо М. Доб смята, че феодализмът запада и е заменен от капитализъм поради „*ендогенни*“ причини, вкоренени в класовите борби между крепостни селяни и благородници. Според П. Суизи и неговите последователи, сред които и И. Уолърстийн, факторите довели до упадъка на феодализма и възхода на капитализма са „*екзогенни*“ и включват развитието и растежа на международната търговия, пазарите и градовете. Уместен е въпросът – всъщност, изключват ли се двете тези, или вътрешните и външните фактори взаимно се допълват?

В много отношения този научен дебат има отправно значение за изследванията на прехода към капитализъм. Той показва, че марксистката перспектива не изчерпва целия набор от възможни теоретични подходи и че има основание да се търсят алтернативи. В него има силно послание за това,

че дългосрочният анализ предлага възможност да се проучат и разберат по-добре причините за структурните промени в икономиката и обществото (Bavel, 2010), но така също, че основните проблеми на икономическото развитие трябва да се разглеждат и в специфични исторически условия (Brenner, 1978). Дискусиите се свързват не само с важни исторически събития. Те могат да служат също като емпирични тестови основания за по-големи социологически метатеоретични въпроси. Дебатът не е просто между „*интерналисти*“ и „*екстерналисти*“. Добре познатото prima facie твърдение „където феодализмът свършва, капиталистическият режим започва“ става предположение за цял набор от хипотези, които помагат да се разберат ключови понятия и процеси, като същевременно поставя и основни въпроси, на които тепърва ще се търсят отговори. Аргументират се основополагащи обяснения за произхода на капитализма и неговите движещи сили, като се въвеждат и интерпретират нови категории; осъвременява се и се трансформира дискурсът на ранния модерен капитализъм в Европа; проблематизира се дори и самата идея за произхода на капитализма и „*възхода на Запада*“ (Anievas, Nisancioglu, 2013).

Със своята значимост при разглеждането на проблематиката на прехода към капитализъм дебатът „Dobb-Sweezy“ има основание, особено в неговия по-широк спектър, да се приеме в изследването като сериозен корпус на съвременни емпирични и теоретични знания, а така също на аналитични подходи и методи по въпросите на ранния капитализъм в Европа, и в частност, в Нидерландия. В многобройните си разклонения, публикации и интерпретации този дискусионен форум представлява пресечна точка на класическите и съвременните теории за произхода на капитализма, но така също на връзката им с анализа на възхода на западното общество. В това си качество теоретичните положения и хипотези, данните и изводите в дебата могат да служат като свързващо методологическо звено на отделните измерения на ранния капитализъм в Нидерландия и като източник на идеи и значения за тяхната цивилизационна интерпретация и синтез. Ограниченият обем на студията позволява обаче да бъдат цитирани само някои от изследваните автори и публикации.

В широкия спектър на дебата основателно се поставя и въпроса за отношението към икономическия детерминизъм и редукционизъм, които характеризират икономическите теории по линия на обясненията на капитализма. Конвенционалната икономическа логика по традиция не отрежда достатъчно място на културните предпоставки и източници на неговото възникване, развитие и утвърждаване. Вниманието е преди всичко върху факторите на производството и собствеността върху тях, пазарната размяна между производители и потребители, икономическите субекти и институции, стопан-

ските правила и норми. Те най-често са сред „първостепенните двигатели“ на процеса на трансформация към капитализъм. Социално-класовите теории също остават относително близки до икономическите парадигми, като смятат, че капитализмът е ефективен и ще продължи да се разпространява след като веднъж е възникнал и се е установил. Материалните интереси се разглеждат като източник на класов конфликт, пораждащ социалните промени. Както показват изследванията на участниците в дебата, има засилен интерес от марксисти и немакрсисти към историческата важност на политическите и културните „*остатъчни*“ (Holton, 1985). Не е случайно, че учените се оглеждат извън конвенционалната икономическа теория и марксизма като цяло, за да намерят адекватни концептуални ресурси, така че да се справят с този феномен (Arnason, 2001). Интерпретативната вълна все повече е насочена към търсене на по-плуралистичен подход за определяне на прехода към капитализъм.

Теориите за генезиса на капитализма разкриват общите условия, които осигуряват подходящия исторически контекст и за обяснение на спецификите на капиталистическото възникване в отделни страни. Дебатът показва редица ограничения на подходите от типа „капитализъм в една страна“ или на „пространствено-времевия“. Това не изключва възможността в теоретично сложния анализ на особеностите на развитието на капитализма в универсалния контекст да се добавя емпирично съдържание, което не само улавя, но и теоретизира множествените медиации между общото и частното – артикулира, но не хомогенизира конкретността (Anievas, Nisancioglu, 2013). В тази насока в по-новата фаза на дискусията се издигат хипотези за историческите условия на прехода към капитализъм, в които се отбелязва, че доминираните от градовете Ниски земи са били пренебрегнати в дебата.

Настоящето изследване е продиктувано от разбирането за кохерентността и използваемостта на концепцията за капитализма, така както тя се разкрива при появата на модерното капиталистическо общество и като такава е в състояние да обхване не само основните движещи сили на трансформацията на западния свят, но и спецификите на отделните случаи. Предположението е, че цивилизационните възгледи на М. Вебер и Ф. Бродел за капитализма запазват своята обяснителна сила при анализа на ситуацията в ранна Нидерландия и тя може да бъде доразвита. Техните концепции се различават, но това не изключва възможността да се търсят допирни точки. Ранният капитализъм в Нидерландия предлага подходящ контекст за преразглеждане на изградените, по линия на всеки от двамата учени, представи за конкретния случай, така че да може да се направи по-цялостна негова цивилизационна идентификация. Като допълнителна хипотеза се смята, че съвременният изследователски интерес към „случая Нидерландия“ допри-

нася за богатството на теоретични и емпирични знания по отделни негови аспекти, като същевременно показва логиката на тяхната свързаност в един осъвременен образ на тази ранна за страната епоха. В основата на използвания метод е интерпретирането в рамките на цивилизационния подход на класически и съвременни виждания за прехода към капитализъм в Нидерландия, както като тематични области, така и като алтернативни фактори за развитието на цялостния феномен, който се разглежда. Верифицирането на неговите проявления и изражения се основава не толкова на емпирични данни от отделни изследвания, колкото на очертани в дискусионен план основни насоки за възможно тяхно синтезиране и конфигуриране. Целта е да се разшири теоретичното познание за вътрешната динамика на ранния капитализъм в Нидерландия, което да послужи като източник на съвременни гледни точки по изследваната проблематика, а така също като референтни ориентири при интерпретирането на последващи капиталистически трансформации и актуални процеси в нидерландското общество.

„Духът на модерния капитализъм“: дискусия с М. Вебер по „случая Нидерландия“

Решаващ принос за промяната на утвърдените парадигми в теорията за прехода към капитализъм има М. Вебер. Той смята, че за този преход освен благоприятстващото въздействие и взаимодействие на поредица от обективни фактори от различен характер, е било необходимо и такова масово явление като специфичния модерен капиталистически дух. Според него определени черти на религиозната и ценностната ориентация на западния човек и на неговата трудова етика, са допринесли в значителна степен за развитието на новата културно-икономическа система (Кирова, 2009). Както посочва В. Стоилова (2020), Вебер обединява модерния за тогава икономически етос с рационалния морал на аскетичното протестантство и така прави метафората „духът на капитализма“ разбираема. Той открива появата на това съчетание в големите градове на Англия и Германия през 16 в. Там вижда „че протестантите и особено отделни техни течения са показвали както като господстваща, така и като управлявана прослойка, както като мнозинство, така и като малцинство, специфична склонност към икономически рационализъм, която не се наблюдава при католиците нито в едното, нито в другото състояние“ (Вебер, 2005, с. 31-32).

М. Вебер иска ясно да подчертае цивилизационното значение на капиталистическия дух като едно, макар и централно, измерение на модерния капитализъм в Западна Европа. В написания по-късно „Предговор“ при преиздаването на есето „Протестантската етика и духът на капитализма“

той многократно акцентира на постиженията и развитията на Запада (im Okzident) спрямо тези на обществата извън Европа, особено в Китай, Индия и мюсюлманския свят, които са направили така, че „настъпилите културните явления, …, са от универсално значение и валидност за света“ (Вебер, 2005, с. 7). Очертавайки по същество основните щрихи на западната цивилизация – в неговата терминология тя присъства като „културен свят“, той черпи от емпиричните случаи в отделни страни в Европа, сред които и Нидерландия, но никога не прави сравнения между тях. Не сравнява Германия с Англия или с Франция. Той сравнява различни „културни светове“ – Запада и не-Запада, и това прави неговите сравнения цивилизационни (Huff, 2014).

Възгледите на Вебер предшестват дебата „Dobb-Sweezy“, но идеите му са все още популярни в неговото начало и допринасят за изясняването на редица основни въпроси. Той разграничава „духа на капитализма“ от духа на икономическия традиционализъм. Прокарва ясно теоретично разделяне между модерния капитализъм и капитализма изобщо (Holton, 1985). И. Уолърстийн изтъква значението на веберовата теза като едно от определенията на категорията „преход“, което приема за научно доказано. Вебер има съвсем определена заслуга за преодоляване на натрупания от времето на А. Смит и К. Маркс икономически детерминизъм и редукционизъм. Той извежда ролята на културните предпоставки и фактори за капиталистическото възникване и така задава насоки за плуралистично обяснение на прехода от феодализъм към капитализъм.

Колкото и националният контекст да остава на заден план в известното есе на Вебер, редица учени търсят в текста му основания за разкриване на връзката между протестантството и развитието на капитализма в Нидерландия. Правят се различни интепретации относно нейното наличие и проявление. От една страна, с присъщите на холандците черти като трудолюбие, трезвост, простота, пестеливост, просперитет, рационалност и др., случаят се смята като „живо доказателство“ за зависимост между протестантската етика и „духа на капитализма“. Изтъква се, че политическият контекст на Нидерландската република е благоприятствал тази религиозна менталност да навлезе по-дълбоко в националната ѝ култура, отколкото в другите протестантски страни, които са се развили по пътя на абсолютистката държавност (Art, 2004). Посочва се, че протестантството е било манифестация на същия дух, който е разрушил феодалната система. Твърди се, че протестантската етика е била реакция на социалните промени и с тези модерни идеи църквата е започнала да си възвръща влиянието върху социалния живот. Отчита се влиянието ѝ за икономическите промени, тъй като е прокарала разделението между светската и духовната сфери (Voert, 1997).

От друга страна се подчертава религиозното разнообразие в страната по онова време. Наред с протестантството като официална религия е продължавало католическото богослужение, макар и неофициално. Пристигналите от други краища на Западна Европа евреи също изповядат своята религия. Самото протестантство е било разделено на различни групи, които са били в непрекъснати противоречия помежду си и това е затруднявало утвърждаването на която и да е от тях като носител на обща за страната религиозна представа (Art, 2004). Според друго тълкуване протестантството не е допринесло толкова много чрез трудовата етика, колкото чрез т. нар. „човешки капитал“ – в протестантските страни хората са можели да четат и пишат (Prak, 2016). Сред нидерландските историци преобладава позицията, че дадена религиозна култура не може да бъде оценявана като отделен фактор за появата на буржоазен етос от такъв характер, който е равнозначен на национална идентичност (Art, 2004). Има и по-конкретни възражения, отнасящи се до отсъствието в холандските пасторални текстове на религиозни норми, които кореспондират с посочените от Вебер вярвания. Отделни автори посочват, че провинциите, в които са преобладавали калвинистите не са били сред най-успешните в процеса на капиталистическо натрупване и че калвинизмът е забавил развитието на капитализма. Според други изследвания някогашните нидерландски модели на отвъдморска търговия, монетарна политика и комерсиална организация са показали тенденция на увеличаващ се секуларизъм на икономическо поведение. Не се потвърждава напълно и веберовата хипотеза, че протестантската етика ограничава потреблението за сметка на капиталистическото натрупване. Изтъква се, че политически и икономически доводи са подтиквали либералните протестантски регенти да защитават толерантността към религиите и чужденците, като по този начин религиозното влияние е стимулирало икономическото развитие (Voert, 1997).

Като цяло в дискусията на преден план се поставя въпроса за разпространението и влиянието на протестантството в Нидерландия през 16-17 в. В доводите на основни критици на веберовото есе се изразява съмнение относно историческата достоверност на данните, на които се позовава той за ситуацията в страната. Още през 1907 г. М. Вебер е бил информиран от К. Фишер, че неговата история за Нидерландската република противоречи на интуицията му и че образът й като калвинистка страна не отговаря на истината (Art, 2004). По-късно през 1909 – 1910 г. се разгаря широко известният спор между М. Вебер и Ф. Рахвал, смятан тогава за авторитетен професор по нидерландска история. Дебатът между двамата учени има своето не само емпирическо, но методическо значение при интерпретирането на посочените по-горе хипотези и твърдения. Позицията на самия Вебер е, че историята на Нидерландия през 17 в. е сложна, но въпреки това не противоречи на

неговия социологически аргумент. Протестантската етика е един от факторите в една комплексна ситуация, а „случаят Нидерландия“ не включва само провинция Холандия, а всички седем провинции на страната през 16-17 в. Нещо повече, той се отнася за цялата история на Ниските страни от около 1500 до 1800 г. Вебер обаче не се стреми към всестранно обяснение на модерния капитализъм като такъв. Занимава го модерния капиталистически дух, а не капитализма като такъв във всички негови проявления. Иска да обособи един набор от правдоподобни причини за този феномен, а не толкова да подчертае стриктната релация на протестантството с капиталистическия дух. Той индикира „избирателни афинитети“ между тях (Holton, 1985) и вписва нидерландския случай в транснационалния протестантски дискурс (Bakker, 2003). Теоретическият подход на Вебер е в използването на „идеалния тип“ на духа на модерния капитализъм, а не в полемиката за имената и числеността на различните протестантски вероизповедания (Bakker, 2003; Кирова, 2009). За него най-важни не са явленията на нравствено жизнено поведение, които са присъщи на „стриктния калвинизъм“ per se – в смисъла, разбиран от Рахвал, а тези, които се срещат еднакво у всички привърженици на горепосочените четири главни течения или в създадената комбинация от повече или по-малко изявени групи (Кирова, 2009). „Идеалният тип“ не е, „хипотеза“, но предлага насоки за изграждането на „хипотеза“. Всъщност дебатът с Рахвал помага на Вебер да провери и уточни някои факти и исторически детайли, но не му повлиява да промени социологическата си теза (Bakker, 2003). Има редица основания да се счита, че самият автор е бил наясно с проблема при отразяването на изследваната от него ситуация, но не е преценил за необходимо да преработва есето си, за което има обяснения.

Макар и не в същата степен колкото по отношение на родната си Прусия, Вебер е имал непосредствена представа за ситуацията в Нидерландия – бил е запознат и с регистрите на протестантското й население по онова време (Ghosh, 2004). Той включва в есето си редица допълнителни референции относно историята на страната. От това не би могло да се направи обаче извод, че модерният капитализъм, в който вижда съдбоносната сила за развитието на Запада, има по своя смисъл *нидерландски характер*. Текстовете и коментарите на Вебер за Нидерландия в основната си част имат по-скоро транснационални звучения, отколкото подчертаване на определени национални значения и характеристики. В сравнение с вниманието, посветено на Англия и Америка, и дори на Германия, Нидерландия е по-скоро отсъстваща със своето влияние (Bakker, 2003). Това е един парадокс, чието разнищване изисква много по-обстойно запознаване с представите на Вебер за миналото на тази страна, а така също с преобладаващите по негово време интерпретации в обществените и научните среди за изследвания период.

Често научните позиции тогава и по-късно поставят Нидерландската република в сянката на Великобритания. Вероятно това е наклонило вниманието на Вебер повече към примери от английската ситуация. При поставянето на изследователските си акценти в „Протестантската етика и духа на капитализма“ той безспорно е бил повлиян и от престоя си при своите роднини в Амстердам. Те са имали компания за внос на тютюн. Работели са малко, разчитали са на „колосалния“ натрупан капитал и са водили „разпуснат“ начин на живот. На този фон може също да се предположи, че Нидерландия като средище на финансовия и търговския капитал не е изглеждала за него толкова модерна, особено в представите му за духа на автентичния капитализъм с неговата рационалност и индустриалност. Влошеното здраве на Вебер също е изиграло своето значение за решението му да не преработва цялостно своя текст заради спецификите на ситуацията в Нидерландия (Ghosh, 2004).

Подходът на Вебер спрямо критиките на Рахвал и други учени, посочващи несъответствия във фактологията на „Протестантската етика и духът на капитализма“, ясно показва, че за него въпросът къде точно и с каква степен на сила се проявява капиталистическия дух има друго значение. Поставена в дебата за прехода към капитализъм неговата гледна точка се засилва още повече в контекста на Нидерландия, страна в сърцето на Западна Европа, във веберовия „Occident“ – едно класическо местоположение, за което е лесно да се предположи, че ще благоприятства развитието на капитализма по много други начини освен с религиозната етика. Същевременно различните аспекти на дискусията по веберовата теза навеждат на идеята, тя да бъде интерпретирана в по-широк концептуален план. В контекста на Нидерландия за това допринася и един паралел с възгледите на В. Зомбарт. Той също е изследвал тази ситуация и пръв използва категорията „дух на капитализма“ (Стоилова, 2020).

Съвременни учени посочват като насоки за интепретации разграничението, което Зомбарт прави между двата компонента на духа на капитализма – „дух на предприятието“ и „буржоазен дух“. Първият той отнася към онези аспекти, които изразяват „жизнената енергия“ и могат да включват икономическо придобиване със сила, изобретателност или организираност. Те могат да се приемат като произлизащи от военното дело, стремежа към завоевания и др. (Holton, 1985), но могат също да бъдат разглеждани като носители на идеята за ролята на институционалните структури в лицето на капиталистическото предприятие. Самият Зомбарт го оприличава на „обективно чудовище“, надарено с движеща сила и целева ориентираност с широк обхват на мотиви и действия – от „волята да управлява до нагласите за дълг и лоялност към една по-голяма общност“ (Arnason, 2001, p. 109).

„Буржоазният дух“ идва на помощ когато става въпрос за превръщане на общото познание в конкретни успешни икономически практики. По своите характеристики – икономическа рационалност, внимателно калкулиране и преценка на наличните средства, той си прилича с „духа на модерния капитализъм“ на Вебер, който при него изразява „субективна сила“. Зомбарт дава на „духа на предприятието“ и „обективна сила“. Той съчетава и взаимодейства външната структура на икономическия живот (неговата форма) с преобладаващия стопански дух и така прави възможна представата за „общата картина на времето“ (Arnason, 2001).

Друга насока на интерпретация, от която се интересуват и нидерландски историци, се отнася до еврейската религия и култура. Зомбарт посочва редица примери и механизми от ранна Нидерландия, свързващи юдаизмът с духа на капиталистическото развитие. В националните специфики на капитализма, които той откроява в комплексния и многообразен характер на „капиталистическия дух“ и неговите източници, могат да се разпознаят исторически и икономически реалности от епохата на ранния капитализъм в Нидерландия, който според него, е достигнал пълния си разцвет през 17 в. Връзката, която В. Зомбарт прави между изключването на евреите от политиката и тяхната икономическа активност, може да се интерпретира и от гледна точка на специфичния политически контекст на някогашната Нидерландска република, който е благоприятствал един прагматичен подход на религиозна толерантност, на което обръщат внимание икономическите историци. „Духът на капитализма“ всъщност се проявява в процеса на конструиране на държавността. Като носител на културното измерение на капитализма, същият присъства като интегрална част на социалната въображаемост при изграждането на модерната държава, която колкото и съвременно изобретение да изглежда е присъствала в управлението отдавна (Arnason, 2001). Това, че В. Зомбарт не се ограничава до едно факторен модел на капиталистическия дух (Holton, 1985) е насока за доразвитие на многопластова основа на веберовата концепция, което да позволи по-цялостното й интегриране с останалите фактори за възникването и развитието на капитализма. В този план може да се търси и по-ясното открояване на мястото и ролята на религията в тогавашното нидерландско общество, като се отвори перспектива към общия културен пейзаж на страната и институционалните механизми за уреждане на религиозно-културните въпроси.

Самият Вебер е осъзнавал, че поставяният от него акцент върху значението на връзката на протестантската религия със стопанската етика поражда необходимост основната му теза да бъде изпитана и спрямо други религиозни традиции, като религиите на Китай, индийския индуизъм, исляма и древния юдаизъм. Той предприема и частично завършва поредица от

сравнителни изследвания на незападните религиозни традиции, което приближава по-късните му работи към една по-ясно изразена цивилизационна гледна точка (Huff, 2014). Въпреки това критиците му откриват в неговите трудове преувеличаване на контраста между западния и незападните религиозни мирогледи, което се проявява основно по отношение на исляма. Интерпретирането на този аспект от тезата на Вебер е важно при дебата за прехода към капитализъм и от гледна точка на обществата извън Европа. Въпросът е значим и актуален и в светлината на съвременните взаимоотношения между Запада и исляма, в контекста и на страни като Нидерландия.

Направеният на основата на съвременни изследвания преглед на гледни точки и становища на различни автори относно тезата на М. Вебер за „духа на модерния капитализъм“ подкрепя приноса й за изясняване на предпоставките и факторите на прехода към капитализъм в Нидерландия. Тя може да бъде интерпретирана както по отношение на движещите сили на ранния нидерландски капитализъм в страната, така и на мястото на страната в цивилизационното развитие на Западна Европа. По-широкото и многопластово разбиране на изследвания от Вебер феномен предлага насоки за концептуализиране и интерпретиране на по-конкретни негови изражения. Не се потвърди в очакваната степен наличието на съответен по научна стойност интерес към тази проблематика, който да допринесе за по-ясното верифициране на различните интерпретации. Основно това се отнася до нидерландската историография през последните десетилетия. Сравнително малко нейни представители са инспирирани да разглеждат аргументите на Вебер през нидерландския 17-ти век (Voert, 1997). В случаите когато това се прави остава съмнението за липса на достатъчна кохерентност с веберовата теза. Забележително е, че не се обръща толкова голямо внимание на културата сред движещите сили на капитализма в епохата на Нидерландската република (Douma, 2017). Дори историците, които пишат по културните въпроси на „златния век“, не свързват ясно културата с успешното икономическо развитие на страната или я разглеждат само като негово последствие. Това не е характерно за по-старите поколения историци като Й. Хьойзинха. Той нарича страната си по онова време „Нидерландската цивилизация през 17 век“ и посочва културата като фактор за формирането на свободна средна класа и за развитието на успешни стопански идеи и иновации (Huizinga, 1968; Douma, 2017). Съвременните нидерландски историци изтъкват религиозната толерантност като основна характеристика на националната културна идентичност, но не я смятат за ключово важна за успешното икономическо развитие на страната през предмодерния период. Те са склонни обаче да разглеждат институционалните решения на религиозните въпроси в контекста на обществено икономическия и политическия климат, благоприят-

стващ стопанската инициатива и предприемчивост. Това е важна предпоставка за обсъждане и на културните фактори в икономическия живот, както и на тяхната роля за трансформирането и на други социални практики. При по-нататъшното разглеждане на установения казус могат да послужат и изследванията на редица чуждестранни учени, които подчертават, че „*културата има значение*“ за нидерландския капитализъм.

Развитие на ранния капитализъм в Нидерландия: „пазарната икономика“ на Бродел

В основополагаща си творба – „Материална цивилизация, икономика и капитализъм, XV до XVIII век“ Ф. Бродел посочва, че потенциалният капитализъм се появява в началото на макроисторията, развива се и се увековечава за векове. В тази изходна постановка се открива идеята за плурализъм и отделни форми на капитализъм (Arnason, 2001). Всъщност френският учен вижда този феномен по по-различен начин от класическите икономисти. „Техният капитализъм беше пазарната икономика на Бродел“ (Prak, 2001, p. 6). При него пазарът заема междинно равнище в „съвкупността от игрите на размяната“. Поставен е между това, което той нарича „всекидневен живот“ (материална цивилизация) и капитализъм. За Бродел капитализмът се чувства на мястото си в „сферата на размяната“ (Arnason, 2001, p. 121). Той многократно твърди, че за разлика от М. Вебер и В. Зомбарт, не вярва в типично капиталистическия „рационален“ манталитет, от което не следва обаче, че го отхвърля. Макар, че за него капитализмът има други основни сили, той е склонен да излага и културни или психологически обяснения за развитието му (Vries, 2012).

Ф. Бродел не казва кога точно европейската икономика става „капитализъм“ като характеристика на ранната модерна ера. За него обаче светът през 16 в. е изходна точка за сравнителни изследвания на ранния модерен капитализъм като мултицивилизационен „ecumene“, където основните центрове на пазарна динамика се срещат при приблизително равни условия (Бродел, 2005). През този период Европа се трансформира от един тип общество в друг – от феодализъм в капитализъм. Икономическите историци често обяснят настъпилия преход с развитието на търговията, с разрастването на градовете и пазарите, и с монетизирането на икономиката. Градовете почти винаги са в центъра на вниманието с представите за тях като нефеодални острови, където промените настъпват най-напред (Bavel, 2010). Свободните градове, както Ф. Бродел определя големите градски центрове в Западна Европа, са според него люлките на капитализма. Там възниква богатата и свободна „буржоазна“ класа, която оставя в много отношения и за дълго

своя отпечатък върху развитието на западните държави (Бродел, 2005). Той смята капитализма преди всичко за *градски* феномен (Prak, 2001) и това го доближава до М. Вебер, за който градовете са естествената среда за „духа на модерния капитализъм“.

Възходът на капитализма в ранната модерна епоха е една от темите с централно значение както за интелектуалното наследство на Бродел, така и за историята на Нидерландия (Prak, 2001). В дебата за прехода от феодализъм към капитализъм, наред с общите условия и характеристики, сериозен интерес представляват регионалните специфики и техните ефекти върху структурните промени в икономиката и обществото (Bavel, 2010). Моделите на развитие на ранния капитализъм се различават в Европа, най-малкото заради различната степен на урбанизация в отделните исторически региони. Процесът на трансформации не е протичал равномерно във всички страни.

Въпреки че нито Маркс, нито Енгелс са правили системен анализ на развитието на капитализма в Нидерландия през 17 в., те определят в своите трудове страната като „модел на капиталистическа нация“ (Linden, 1997). Оттук често тръгват и твърденията, че капитализмът е възникнал именно там. Те не се приемат еднозначно, дори се отхвърлят или заменят с други, в които определенията са за „феодална бизнес икономика“ или „некапиталистическо комерсиално общество“. И в двата случая разширяването на търговията се приема като водещ движещ фактор за впечатляващия успех на страната в предмодерния период (Brandon, 2011). С това консенсусът свършва. Мненията се различават по отношение на: границите на капитализма в исторически и вътрешно географски план; разпространението му в отделните сектори на икономиката; значимостта на търговския и индустриалния капитал, и степента, до която подобни понятия изясняват икономическите и социалните събития в Републиката на Седемте обединени провинции (Lis, Soly, 1997).

Възгледите на Ф. Бродел за ролята на международната търговия са призмата, през която и двете страни в дебата за прехода към капитализъм разглеждат „случая Нидерландия“. И. Уолърлстийн е сред последователите на Бродел, които в дебата защитават „*екзогенните*“ причини. Мненията им за икономическото развитие на страната се формират около т. нар. „*модел на комерсиализация*“. Други чуждестранни автори поставят акцент на комерсиалната, но подчертават и финансовата природа на нидерландския капитализъм (Brandon, 2011), което има своето основание, най-малкото заради развитите банкови техники на Амстердамската борса. Автори като М. Доб, които разглеждат от противоположни позиции същия феномен, изтъкват подчинената роля на производството при търговската експанзия на страната – индустриалният капитал заема място на „бездарна и нелюбезна по-малка сестра“ (Brandon, 2011, p. 110).

Историците, които поставят Нидерландия, в нейното капиталистическо развитие, преди Великобритания (Vries, Woude, 1997) не пренебрегват напълно международния контекст, но се съсредоточават върху „*ендогенните*“ фактори и промените във вътрешната динамика на страната. Те смятат концепцията за „*меркантилния капитализъм*“ като недостатъчна за обяснение на фундаменталната характеристика на икономиката на Обединените провинции – първата страна, която изпитва според тях модерен икономически растеж, съпоставим с този при развитието на съвременните общества. Началото на процеса на модернизация в Нидерландия, те поставят в периода около 1500 г., като го виждат в: ранното развитие на пазарите (в т.ч. на стоки, земя, работна сила и капитал) и пазарната размяна; продуктивността на аграрния сектор; благоприятстваща политика на средновековните институции и защита на правата на собственост; и поддържащото равнище на технология и организация, осигуряващо устойчивост на развитието и пр. По същество те считат, че в страната отсъства „истинско феодално минало“ (Zanden, 2002, p. 635). Позицията за ранните корени на капитализма в Нидерландия е предмет на много внимание и дискусии, в които се излагат и други хипотези освен развитието на пазарите. В тях като фактор се изтъква ролята на работната сила, с високите още в началото на 16 в. равнища на заетост и заплащане извън сектора на земеделието (Zanden, 2002), но така също на гражданските институции като прототип на „буржоазното общество“ (Prak, 2010). Икономическите историци, които смятат, че доминираните от градовете територии на някогашните Ниски земи, са били неоснователно пренебрегвани в дебата, използват ситуациите в средновековна и ранна Северна и Южна Нидерландия, тогава най-силно урбанизираните и комерсиализирани региони в Европа, за да покажат, че възходът на градовете и разширяването на обмена сами по себе си не могат да доведат до икономическо развитие и премахване на феодалната система, защото те не водят до необходимата трансформация на аграрните отношения на собственост (Brenner, 2001).

През последните десетилетия икономическите, социално-институционалните и археологическите проучвания отбелязват значителен напредък при изучаването на развитието на Ниските земи. От гледна точка на успешното развитие на Нидерландия през 17 в. все повече се приема за логично, че то не е било възможно да стане изведъж, без да е била изградена структурна основа през предходните векове. Нидерландия се откроява в доиндустриалната ера с икономически растеж и стабилно състояние на индустрията, и особено на търговията. Това се счита като индикация за високо ниво на стопанска специализация, наличие на излишъци и значимост на вторичния и третичния сектори. Градовете са изключително важни за успеха на икономиката на Нидерландската Република. Те получават относи-

телна свобода на действие при формирането на институционалната рамка на пазарния обмен. Всички социални групи, а не само елитът, участват в управлението на градските общности. Местните власти създават условия за защита и облекчения на търговията, които са залягали в градските харти (Prak, 2010). В годините на Нидерландската република търговската дейност обхваща широки слоеве от обществото. Развива се като източник на доходи и средство за забогатяване. Независимо дали става въпрос за насъщната необходимост от търговия със зърно като алтернатива на неефективното местно производство или за специалните аукциони, като място за търговия със сортови семена за лалета, характерът на отношенията в процеса на размяна говори за наличие на пазарна икономика в Нидерландия през 17 век (Prak, 2007). Големите градски селища имат ключова роля и при взаимодействието на регионите. Те са опосредствали миграцията на работна сила – вътрешната и международната – „напълно свободен пазар на труда за международни мигранти е установен само в Нидерландската република“ (Prak, 2001, p. 17).

Фокусът върху градовете обаче не е бил устойчив, дори за силно урбанизираната Нидерландия, което отчасти се дължи на протоиндустриализацията и аграрните корени на капитализма (Bavel, 2010). Откроява се фактът, че промените понякога са били по-бързи в селските райони, отколкото в градовете, което предполага, че често се появяват капиталистически отношения по-рано в селските производства, отколкото в много градове, доминирани от гилдии и малко стоково производство. Пътят на специализация в селското стопанство обаче е бил възможен благодарение на съществуването на силни и независими градове, все по-интегрирани в европейска търговска система. Смята се, че урбанистично-аграрната симбиоза, която е съществувала през късното средновековие, е била възстановена на по-високо ниво, отразявайки по-нататъшното задълбочаване на процеса на първоначално натрупване на капитал и обхващане в него на по-голяма част от икономическата дейност на домакинствата (Brandon, 2011). Градската и селската икономики остават свързани и чрез растежа на развитата система за речен транспорт, превозващ както хора, така и стоки. Динамиката на процесите на прехода от феодализъм към капитализъм е бил обусловен в значима степен и от междурегионалната и междуградската конкуренция (Bavel, 2010; Gelderblom, Jonker, 2012), които са благоприятствали за сравнително равномерно развитие на провинциите и градовете (Gelderblom, Jonker, 2012).

Международната търговия, в т.ч. колониалната, е имала своето значение като източник за натрупване на богатството на големите търговски къщи, но така също и при специализацията на местното производство. Последното важи най-вече за онези сектори, които поне частично се основават на обработката на вносни материали. Амстердам е не само световен търговски

склад, но и един от индустриалните центрове на страната, чието развитие зависи от значителното използване на технологично усъвършенствани машини, каквито са били промишлените вятърни мелници. Дори и И. Уолърстийн не е съгласен с пренебрегването на индустриалния профил на някогашната нидерландска икономика, един от стълбовете на които е била текстилната промишленост. От края на 16 в. икономическият ръст в Северна Нидерландия стимулира по-голямото и дългосрочно търсене и на работна сила за нуждите на строителството и поддържането на дигите, което се допълва и от нуждите на корабостроенето (Gelderblom, Jonker, 2012). Въпреки този напредък производственият капитал никога не надмогва контрола на търговския капитал, за да се превърне в независима сила. Типичният капиталистически предприемач от началото на 17 в. не е бил съвременният индустриалец, а *търговец-индустриалец*, който поставя под свой контрол производствените дейности като продължение на търговските си начинания, но чиято основна грижа и инвестиции е оставала свързана главно с търговията (Brandon, 2011), но и с нейните институционални механизми в градовете (Prak, 2010).

Тези хипотези за ранното развитие на капитализма в Нидерландия изграждат до голяма степен един осъвременен икономически образ на предмодерния период. Те се основават, макар и с цялата условност на достоверността на данните от предстатистическата епоха, и на емпиричните резултати от по-нови изследвания. Основни насоки за тяхната интерпретация и верификация дава и проведената през 1997 г. в Нидерландия международна научна конференция „Early Modern Capitalism: Economic and Social Change in Europe 1400 – 1800“. С нея се отбелязва домакинството на страната на международните „Дни на Бродел“, чиито възгледи и анализи служат като изходни позиции на много от докладите по време на конференцията. Приносът й е в обобщаването на редица важни характеристики и тенденции в развитието на ранния капитализъм в Европа, които в голямата си част се отнасят и до Нидерландия, в т.ч. по отношение на: взаимодействието на различни икономически и социални условия и фактори за прехода от феодализма към капитализъм; ролята на търговската експанзия извън Европа; значението и на аграрните корени на европейския капитализъм; връзката между урбанизацията и производителността в аграрния сектор; развитието на протоиндустриите като симбиоза между селската работна ръка и търговския капитал; ориентацията към икономическия растеж и методите на съвременния икономикс при изследването на икономиката на предмодерния период и пр. (Prak, 2001).

Ситуирането на „случаят Нидерландия“ в контекста на дискусията за ранния капитализъм в Европа, която по същество е формат на дебата „Dobb-Sweezy“, откроява не само негови специфични характеристики и траекто-

рии на развитие. Този подход дава представа за по-широката картина на тогавашната епоха. Историческите корени на капитализма помагат да се изгради представата за предпоставките и факторите, които са допринесли за *собствения* път при капиталистическото развитие на страната, но така също и за формиращите сили по линия на западноевропейската цивилизация като цяло. Прегледът на основните хипотези показва, че съвременните изследвания използват установени от Ф. Бродел теоретични положения и исторически факти като изходна позиция за характеризиране на ранния капитализъм в Нидерландия. През 70-те и 80-те години възгледите му са били доста влиятелни в дискусията по икономическите въпроси на историческото развитие на страната (Douma, 2017). Неговият принос е в очертаването сред тях на значението на градовете и пазарите. В по-малка степен той има значение при изясняване на причинно-следствена връзка между търговския и индустриалния капитализъм и на факторите за развитие в секторите, където пазарите не са били интегрирани и ефективни (Vries, 2012). Прилагането през последните десетилетия на съвременни методи към ранната капиталистическа икономика има и своите методологически последствия. Постепенното заместване на „голямата теория“ за капитализма с дискурса за „икономическия растеж“ изважда идеологическото жило от дебата за прехода от феодализъм към капитализъм. Аналитично акцентът се измества от икономическата система към нейните резултати (Prak, 2001).

Фокусът върху „икономическия растеж“ показва обаче, че през периода 1300 – 1600 г. ръстът на пазарите не е довел до цялостен позитивен резултат. Историята на Нидерландия, представляваща един от най-знаменателните примери на ранния преход към капитализъм, съдържа и редица елементи, които не отговарят на опростената представа за благоприятните дългосрочни въздействия на пазарната конкуренция (Prak, 2007). Реалният ефект върху икономическия ръст от развитието на капиталистическите отношения е бил в най-добрия случай скромен, докато резултатът върху стандарта на живот е бил по-скоро негативен (Prak, 2007; Bavel, 2010). Това дава основание да се правят изводи, че не може да се говори еднозначно за модерен капитализъм в Нидерландия през 17 в., но може също да се твърди, че „икономическият растеж“ не обхваща всички фактори на прехода към капитализъм.

Встрани от основното внимание остават хипотезите за развитието на ранния капитализъм в Нидерландия на някои чуждестранни учени. Д. Израел акцентира на фактори, които нямат чисто икономически или социален характер: религиозните войни в съседните страни; блокирането на пристанището на Антверпен от холандския флот; имиграцията на предприемачи и занаятчии от Южна Холандия и впечатляващия растеж на търговията със зърно в резултат на глада в Западна и Южна Европа (Zanden, 2002). Из-

вън обхвата на дискусиите остават и аспекти, които говорят с езика на своята епоха за определена висота на нидерландската култура, основана на класическата и християнската традиция, която Н. Елиас нарича с една дума – цивилизация. Те и днес присъстват не само като артефакти – диги, канали, сгради, картини, памфлети и т.н., но и като „вкоренени парадигми“ в структурите на общественото съзнание. И това не е само по отношение на производството и търговията със стоки на лукса (Vries, 1999), но и на цялата художествената индустрия, която тогава е съществувала – Рембранд е бил един от многото на брой нейни представители, далеч превъзхождащи по численост и майсторство английските. Известният нидерландски икономически историк М. Прак (Prak, 2007) и българският му колега П. Петков (2005) разказват в своите книги легендата за „манията по лалетата“, обзела по това време холандците: в началото на 17 в. спекулативната търговия с лалета прави цената на една луковица от рядък сорт равна на стойността на къща в Амстердам, но скоро пазарът рухва. Макар че това не се изтъква от историците, наративът в много отношения е от същия тембър като „духа на капитализма“ на М. Вебер, допринесъл в случая да се изгради темперамент на една цяла индустрия по оглеждане и търговия с цветя, поддръжка на паркове и градини, която се е превърнала в емблема на Нидерландия. От друга страна легендата сама по себе си е доказателство и за това, че както показаха и съвременните кризи, капитализмът е напълно способен на икономическо самоунищожение, и че връзката между капитализма и растежа стават все по-малко очевидна.

За разлика от предишните школи в нидерландската историография, съвременните историци отделят по-малко внимание на различните политически, културни и материални обяснения за икономическия растеж на техния „златен век“. Те не се открояват и сред факторите, определили развитието на ранния капитализъм в Европа (Prak, 2001) и, в частност, в Нидерландия. Включването им в анализа обаче показва, че меркантилността, която Бродел е оставил в наследство с представата й като напреднала форма на капитализъм, не трябва да се възприема като единствена отправна точка при разглеждането на ранната Нидерландия. Значението, което той отрежда обаче на градовете, кореспондира с връзката, която Вебер прави между градската автономия и протестантската етика, и това дава важна насока за интерпретации и синтез при характеризирането на ситуацията в Нидерландия. Ориентацията в някои изследвания към институционалните механизми на формирането на пазарите разкрива възможности за интегриране и на културно-религиозните фактори в процеса на капиталистическото възникване.

Нидерландия начело на „света икономика“: капитал, държавност и манталитет

Ф. Бродел цитира Ф. Новалис (1772 – 1801), който казва: „Всяка история по необходимост е световна“ (2005, с. 13). Самият той търси разбирането на световната история през погледа на икономиката, но не отрича връзката на икономическата активност с културните, социалните и политически аспекти на човешките дейности. Наясно е с последствията от едностранчивото обяснение, което носи скрития „*икономизъм*“ и се опитва да го преодолее като насочва вниманието и към ролята на политическата власт в икономическия живот. В „световете-икономика“ той разделя и сравнява политико-икономическите реалности във времето и пространството, и така показва сферите, равнищата и фазите на капиталистическото развитие. Предлага теоретична и историческа рамка за разглеждане не само на разрастването и разширяването на градовете и пазарите, но и за последователното формиране и преместване на центровете на икономическа и политическа хегемония. През 15 в. централизацията и концентрацията на тази мощ е в регионите на градовете-държави в Южна Европа, но през 17 в. тя се *премества* на Север и обхваща все по-големи части от света като цяло. Европейският „свят-икономика“ е главната арена – „централната зона“, където протича тази трансформация на капиталистическата експанзия (Бродел, 2005).

Три са най-важните условия според Ф. Бродел за развитието на капитализма: пазарната икономика, държавната подкрепа и международната търговия (Vries, 2012). Всяко от тях има своята роля, но капитализмът може да процъфти само в рамките на социален ред, който предлага възможности и сигурност на капиталистите. Най-общо това означава, че държавата трябва да им предостави възможности за натрупване на богатство и да им даде уверение, че няма да бъдат лишени произволно от плодовете на своя капитал. Силните държавни структури са в сърцевината на икономическата система, особено когато трябва да бъде подкрепена нова капиталистическа динамика. Има значими различия между държавите и регионите както вътре в Европа, така и вън от нея, но когато трябва да се открои европейския свят от неевропейския, той вижда, подобно на М. Вебер, капитализма като типичен за Европа феномен, и заради институционалната роля, която имат политическите фактори.

Въпросът за мястото на държавата в процеса на капиталистическото развитие има своята важност в дебата за прехода от феодализъм към капитализъм. За Бродел не е важен момента на трансформация, но е склонен да се съгласи с И. Уолърстийн, който определя европейският „свят-икономика“ през 16 в. като „матрица на капитализма“ (Бродел, 2005, с. 49). Други учени изтъкват социологията на цивилизациите на М. Вебер (Найденов и колек-

тив, 2019), който откроява ключовото значение на връзката между „модерния рационален капитализъм“ и „рационалната държава“, характеризирана от бюрократичната организация, и твърди, че капитализмът като „най-рационалната икономическа основа за бюрократичната администрация ... е изиграл основна роля в развитието на бюрокрацията“ (Holton, 1985, p. 130). Той ясно поставя значителен акцент върху вариациите в политическата структура при обяснението на капиталистическото развитие. Много нови гледни точки в дебата за прехода към капитализъм също включват разширена дискусия относно политическите структури и държавата.

Бродел (2005) ни връща към отправни положения на започната по-горе обща дискусия като фокусира вниманието към „случая Нидерландия“ с въпроса: Може ли държавите в центъра на „световете-икономика“ да не бъдат силни? Силна ли е била тогава Нидерландската република и в какво се е състояла нейната сила? Като инструмент за завладяване и доминация Ф. Бродел разглежда капитализма като „монополен капитализъм“ и го представя като система от монополи, извличащи печалби не само от стопанска дейност, но и от превръщането им в териториални сили, управляващи големи части от света. Географското положение е важен, но не е единствен фактор за успеха на Нидерландия през онази епоха. Приносът на Нидерландското въстание (1568 – 1648), както се означава периода на борба за отвоюване на независимост от властта на Испания, също не е от такава важност за него. Той дори е склонен да сведе отношенията между разбунтувалите се провинции и обединението на Испания и Португалия като такива „между допълващи се врагове, които нито могат, нито искат да се разделят“ (Бродел, 2005, с. 90). Бродел казва, че разликата на модерната тогава Холандия от 17 в. от величествените държави като Испания или Франция се изразява в отношението на правителствата към една икономическа политика – меркантилизъм като защита от другите. Нидерландия подчинява всичко на защитата на своите търговски интереси в отвъдморската търговия. Според него силата на тогавашната държава не може да се разглежда откъснато от социалната база, която я поддържа (Бродел, 2005), но той не разкрива нейната социокултурна идентичност. Фокусът е върху икономическата политика.

Нидерландската република не е провеждала единно вътрешно държавно управление на страната. Провинциите запазват автономност и различия помежду си. Външната политика обаче е в ръцете на централните политически институции – Генералните щати. Затова най-видимият ефект от функционирането като цяло на новоучредената република е излизането й на международната сцена (Brandon, 2011). Сред първите нейни дела е блокадата на устието на р. Шелд, която се превръща във форма на икономическа война срещу южните сестрински провинции, с които е търгувала в продължение на повече от два

века. От малката си териториална база холандците започват да съперничат на двете иберийски колониални империи и скоро след учредяването през 1602 г. на Нидерландската източноиндийска компания (на нидерландски: Vereenigde Oost-Indische Compagnie – VOC) се превръщат във водеща сила в Азия.

Като оценява ролята на държавата в отвъдморската търговия Бродел определя VOC като мощен инструмент на политическо и икономическо партньорство на елитите в получилата своята независимост република, което й трасира пътя към глобалната експанзия. Въпреки че не е толкова явен и систематичен в описването на „тайния съюз“ между парите и властта (Vries, 2012), той разглежда дадения на VOC двадесет и една годишен монопол да търгува с Азия като комбинация между държавата, търговците и територията, на която оперират. Ръководните служители на компанията изпълняват една класическа роля на търговци и дипломати – представители на компания, която функционира в Азия като държава сама по себе си, а в републиката като държава в държавата. Бродел не казва много за характера на тези релации, но неговите разсъждения дават насоки те да бъдат интерпретирани като специфична конфигурация на отношенията в цикъла на капиталистическо натрупване. Обединените провинции функционират като международен капиталов център под някаква форма на „държавен капитализъм“, но основан на продължаващо поемане от държавата на присъщите на холандските капиталисти разходи, във връзка с техните международни интервенции. Държавата се превръща в „колония“ на икономическите елити (Brandon, 2013). Тя е управлявана като продължение на процеса на натрупване, осъществяван от отделни съсловия на капиталистическата класа, концентрирани основно в провинция Холандия и в Амстердам в частност. Картината е по-сложна и заради участието в националното капиталистическо натрупване на другите провинции и сектори на икономическа активност. Те липсват от описанието на Бродел и това прави непълна представата за силата и характера на партньорството на държавата и търговските елити, като изражение на капитализма, който VOC представлява. Съвременните изследвания открояват по-ясно отделни аспекти, които показват неговата мощ, но и основания да не бъде определен като „модерен капитализъм“ според днешните разбирания. Данните за историята на компанията и нейните отношения с държавата разкриват елементи на патриархален характер. Обединените провинции и VOC функционират като партимониални единици, управлявани от търговски фамилии, чиято власт се предава в наследство (Charrad, Adams, 2015) – оценка за двете страни в отношенията, която не кореспондира с веберовите представи за рационална бюрокрация и модерна държава.

Партньорството на капитала с политическата власт се откроява още в самото изграждане на Републиката на Обединените провинции. Някои из-

следователи са склонни да смятат, че силно децентрализираната политическа структура на Нидерландската република е допринесла за успешното развитие на капитализма и на страната като цяло, като това се е проявило преди всичко в доверието към властите, особено в местното управление. Като доказателство се посочват високия размер на данъчните приходи и добрата им събираемост на много ранен момент от Нидерландското въстание, което подпомага икономическия успех (Prak, 2016). В рамките на постфеодалния период има и други проявления на силата на държавните структури като съставни фактори на капиталистическото развитие. Те намират израз в осигуряването на обществения ред и гарантирането на правата на частна собственост, в защитата на националната цялост, но и в защитата и насърчаването на редица икономически, политически и военни проекти от значение за развитието. Тези аргументи показват повече капитализъм на *индивидуализма* и *буржоазната инициатива*, отколкото някакво силно чувство за държавна „*подкрепа отгоре*“, което може да бъде отнесено към силните абсолютистки държави. Други историци обаче подчертават характера на холандската политическа система като пречка за капиталистическото развитие. Нейният федерализъм се възприема като политически и фискално неефективен. Подобни проблеми, в комбинация с относително малкия мащаб на страната, се считат като препятствие за събиране на достатъчно постъпления, така че да се поддържа флот, който да съперничи на англичаните и французите и по този начин да осигури икономическата защита на холандските интереси (Holton, 1985).

Политическият елемент в появата на западния капитализъм е свързан до голяма степен и с развитието на националната държава като постфеодален начин на политическа организация в специфичните й за отделните страни вариации. Дебатът „Dobb-Sweezy“ показва, че няма задължителна зависимост между която и да е конкретна постфеодална държава (например абсолютистка, конституционна монархистка или федерална републиканска) и успешния преход към капитализъм (Holton, 1985). Единствената обща черта сред европейските успехи е ефективната степен на централизация и национална политическа съгласуваност, които по отношение на данъците са напълно характерни за Нидерландия. В крайна сметка Републиката на Обединените провинции успява да постигне глобално превъзходство. От гледна точка на вътрешнополитическата съгласуваност и централизираност неедннозначно изяснен в дискусията все още остава въпросът за характера на самото Нидерландско въстание и ролята му за развитието на капитализма в страната. Оценката му като „първата буржоазна революция“, трасирала пътя на капиталистическото развитие, не се потвърждава от историческите факти, които показват, че то е било разпокъсано и некоординирано, и

че „буржоазията“ или „ранната буржоазия“ не е играла основната водеща роля в него. Същевременно свеждането му до серия от бунтове, които нямат връзка помежду си също се смята за недостатъчно обяснение (Linden, 1997).

Ф. Бродел описва VOC от глобална гледна точка с нейното значение за начина, по който функционира „света-икономика“. Определя мястото на Нидерландия в разделението между основните държави, страните с полупериферия и страните от периферията. Той я вижда като основна държава, налагаща влиянието си върху периферията – страните в Азия. Разглежда експанзията й повече в духа на „свободната търговия“, която според него е била характерна за 17 век. Новосъздадената република успява да се възползва от промяната в приоритетите на тогавашните европейски морски сили, които се ориентират към Америките, и да измести отслабналата португалска търговска флота от азиатския пазар благодарение на изградената си по-рано търговска мрежа в този регион. Бродел не споделя акцента на И. Уолърстийн върху политическите й аспекти. Склонен е да отхвърли значението на англо-холандските войни, определяйки ги като тривиални събития, които всъщност не са повлияли на историята на VOC. Наративът „*да бъдеш на точното място в точното време*“ не му е достатъчен за да изрази способността на Обединените провинции да създадат формирането „свят-икономика“ с център Амстердам. Той ситуира Нидерландия в комбинацията от фактори на глобалния процес на концентрация на власт и капитал, който протича на цивилизационно равнище, и така да покаже не само неговата динамика, но и междуцивилизационния обмен в различни домейни – търговия, финанси, манифактура, земеделие и пр. Откроява съотношението, както като обем, така и като стойност, между отвъдморската търговия и традиционната за онова време за Нидерландия търговия с Балтийските страни. В цялостния търговски баланс на страната, според някои изследователи оценката за далечната търговия е по-скоро песимистична. Тя не е довела и до интегрирани пазари на основните стоки и до сериозни промени в производствените сектори (Vries, 2012). Това, че балансът не е изцяло положителен не отхвърля напълно аргумента на застъпниците на „*екзогенните*“ причини за възникването на капитализма и възхода на Запада. Налице са редица други основания, при които външните влияния могат да се разглеждат като важни за „националния“ модел на преход. В крайна сметка пробивът към индустриален капитализъм не настъпва най-напред в Нидерландия, но това е резултат и от вътрешната европейска динамика. Фактът, че страната е неразделна част от западния модел на експанзия й позволява да посрещне мощните технологични постижения в периода на индустриализацията и да се развие по пътя на модерността.

Когато става въпрос за значението на отвъдморската търговия на Нидерландия и отношенията й със страните от „периферията“ следва, както изтъкват немалко съвременни автори, да се отчита, че грубата сила и насилието са също нейни основни съставки. Бродел изрично посочва, че VOC поддържа монополите със сила, строг контрол и ефикасност. Търговията с роби и извъникономическата принуда върху тях съставляват също този механизъм. Проведените през последните години целенасочени изследвания на взаимоотношенията на VOC с бившите колонии показват, че градските съвети на Амстердам и Ротердам са били въвлечени през 17 в. в широка по мащабите си и интензивна по характера си практика на търговия с роби. Потвърждава се ролята им при управлението на колониите и на самата компания. Те са действали от свое име, но не без участието на Генералните щати, които са взимали решението за война или мир (Funnekotter, 2020). В своята „*цивилизационна мисия*“ „холандците са предпочитали грабежа пред несгодите, присъщи на всяко дълготрайно установяване в незаселени и враждебни страни“ (Бродел, 2005, с. 215). Опитали са се да изградят търговска организация без да се наложат в производството и да извършат колонизацията, така както англичаните са го направили и това със сигурност е част от институционалния манталитет на „света-икономика“, който са изградили.

Ф. Бродел не дава цялостна представа за културната база на „света-икономика“ с център Амстердам. Това, което казва е достатъчно да се прецени, че този „свят“ поставя капитализма в една по-широка пазарна икономика, в която простата размяна не е достатъчна за успеха. Необходим е „обигран и превъзхождащ тип на размяна“, присъщ на икономически етос с „изобретателен, универсален и експанзивен характер“ (Arnason, 2001, pp. 121-122), чиято институционална менталност Бродел описва. Очертаната от него перспектива поставя тезата на Вебер за „духа на капитализма“ в по-широк социокултурен и институционален контекст. Протестантската етика не участва директно, но дава цивилизационна идентичност на западната част на Европа и прави опита на Нидерландия разпознаваем. В хода на междуцивилизационния обмен отвъдморската търговия става трансмисия за предаване и заемане на икономически идеи и методи на търговски практики. Прокарва също пътя за културен и технологичен обмен. Религиозните и културните различия намират среда за съчетаване. Бродел не се задълбочава да търси корените на толерантността. Той приема за даденост, че един център на „свят-кономика“ не може да съществува „лишен от търпимост“ (Бродел, 2005, с. 166).

Историкът М. Прак представя своята версия за упеха на Нидерландската република като започва с картината за разцвета на културата в лицето на Рембранд и плеядата други художници, които са оставили върху картините

си представата си за епохата (Prak, 2016). Той дава пример как когато в средата на 17 в. Китай спира търговията с порцелан, нидерландски компании започват да произвеждат имитация на порцелан, който сега знаем като „Delft Blue“ или „Delftware“. Без отвъдморската търговия и без VOC това едва ли щеше да бъде възможно. Така както и лалето от градините на турския султан нямаше да пристигне в Нидерландия и с него да се постави началото на цяла нова индустрия. Същото се отнася и за руския цар Петър I. Той решава една от спирките на „Великото пратеничество“ да бъде в близост до Амстердам, където да се учи на корабостроене, което се смята за важно умение и за японския император, който назначава със свой указ холандец за конструктор на неговите кораби, а той се оказва дърводелец от VOC. С редица свои иновативни подходи и институционални практики, компанията и днес се смята за носител на определена менталност и предшественик на съвременните корпоративни модели.

Съвременните нидерландски историци зачитат интелектуалното наследство на Ф. Бродел, но предпочитат институционалния подход към стопанската история на страната. При него преобладават многостранни, сложни и, ако е възможно, пълни интерпретации на икономическите промени. Апелира се, че социалните структури са отговорни за историческия път на развитие. Използва се повече термина „*социално-икономическо*“. Наченките на гражданското общество се разглеждат като форма на приобщаване и консенсус, които се основават на диалога между групите и институциите и на създадените институционални механизми. Затова когато М. Прак разглежда различните теории за успеха на Нидерландската република, той посочва като възможни фактори протестантството, толерантността, градовете, продължителното засушаване и други, но като обобщение изтъква, че успехът е бил възможен благодарение на доверието в институциите, особено в местното управление. Този подход предлага друга гледна точка за съчетаване на различните фактори на генезиса на капитализма в Нидерландия и заслужава по-нататъшно разглеждане, което на настоящия етап излиза извън обхвата на това изследване.

Заключение

Учени като М. Вебер и Ф. Бродел са оставили в наследство своите представи за възникването на капитализма, а с това и за израстването на модерна Европа. Всеки има собствена визия и научна теория за същността и характера, силата и траекторията на движещите сили на тази социална трансформация. Застъпваните от тях научни тези и аргументи отдавна са предмет на задълбочени и пространни дебати, в които съвременните изследвания прокарват нови интересни гледни точки. В рамките на тази студия на практика

беше възможен само кратък и обобщен преглед на някои основни виждания за ситуацията в ранна Нидерландия през 17 в. Избраният подход неминуемо остава за сметка на важни аспекти както на теоретичния апарат, който се използва, така и на обхвата и детайлите на изследвания случай.

Възприемането и следването на очертаната от Вебер и Бродел цивилизационна перспектива прави обаче възможно при разглеждането на ранния капитализъм в някогашната Нидерландия да се идентифицират редица основни измерения на неговото развитие в по-широк исторически и пространствен план. Научният дебат за прехода от феодализъм към капитализъм се използва като интерпретативен форум както за открояване на различията, така и за намиране на допирни точки във вижданията на двамата учени за мястото на страната в този процес. Включването на съвременни изследвания по темата допринася за преразглеждане и сравняване на различни гледни точки и хипотези за движещите сили на осъществената трансформация. Същевременно в по-голяма степен от други подходи се откроява ролята и значението на определени културни, икономически и политически предпоставки и фактори, а така също на тяхното взаимодействие както във вътрешен, така и в европейски и глобален контекст.

Настоящата студия не търси отговор на въпроса дали „случаят Нидерландия“ потвърждава основните тези и аргументи на класическите автори като М. Вебер и Ф. Бродел. За по-интересно беше преценено да се разгледат възможностите за взаимно преплитане и съчетаване на различни теории и изследвания за прехода към капитализъм, така че да се видят повече както вътрешни, така и външни фактори в динамиката на изследвания случай. Изследването показва валидността на основни цивилизационни възгледи на М. Вебер и Ф. Бродел и предпоставки за по-нататъшното им доразвитие и интегриране в светлината на редица съвременни подходи и интерпретации. Различията във възгледите и концепциите на двамата автори трудно биха се подали на прибързани опити за тяхното съчетаване в единна концептуална рамка, която да послужи като обобщение. Не се потвърди напълно и предположението за съответен по своята научна стойност интерес от страна на съвременни учени, който да доразвивава и интегрира различните гледни точки в цялостен анализ на процеса на възникване на ранния капитализъм в Нидерландия. На този етап проучването на подбраната литература показва, че в техните изследвания като цяло се отделя в по-малка степен внимание на значението на културните предпоставки и фактори на нидерландския преход към капитализъм. Това може да се приеме като преценка, която отразява действителното доминиране по време на ранния капитализъм на икономическите и политическите мотиви за развитие на страната или като наличие на вече действащи институционални механизми, които опосредствено са осигурявали благоприятен

социокултурен климат за развитие на успешна икономическа дейност. Може също да бъде израз на траен „икономически детерминизъм“ при изследване на този случай. При всички положения има основание да се смята обаче, че трансформиращият капиталистическия дух не е отсъствал. В своята менталност той се е представлявал от по-активната част от обществото, формирана от тогавашните търговски и политически елити със специфичните за страната особености на техните отношения. Очертаната тенденция към плуралистично обяснение на прехода към капитализъм прави възможно изясняването на този въпрос при следващи изследвания.

В общата картина на епохата Нидерландия със сигурност не е останала през 17 в. „*феодална*“ страна. Същевременно би било също толкова трудно да се каже, че тя е била трансформирана по това време в напълно капиталистическа. Определението „*буржоазно*“ също не отговаря напълно като характеристика на нидерландското общество. Така че „*преходен*“ или еквивалентен на него термин, който изразява противоречивостта и непълнотата на трансформацията, но признава факта, че тя е била в ход, в крайна сметка изглежда подходящ и това е валидно за ранния капитализъм в Европа като цяло (Prak, 2001). „Случаят Нидерландия“ допринася за разкриване на регионалната динамика на ранна модерна Европа, в която Ниските земи са играли безспорно важна роля за възникването на капитализма. Той показва, че „икономическият растеж“ не е бил самодостатъчно условие за неговото развитие. Културата също е имала своята, макар и не толкова видима, роля за установяването на едни или други икономически практики и институционални модели. Ситуирането на нидерландския преход в европейски и глобален контекст очертава мястото на страната сред водещите държави, които са определили факторите и пътя на развитие на модерния свят.

Използвана литература

Бродел, Ф. (2005). Световното време, Издателство „Прозорец“, София. (Braudel, F, 2005, Svetovnoto vreme, Izdatelstvo, „Prozorets“, Sofia).

Вебер, М. (2005). Протестантската етика и духът на капитализма, Издателство „Гео Милев“, София. (Weber, M., 2005, Protestantskata etika I duhat na kapitalizma, Izdatelstvo „Geo Milev“, Sofia).

Димитров, Г. (2011). Тайнството в произхода на капитализма, Диалог, бр. 3, с. 37-63. (Dimitrov, G., 2011, Taynstvoto v proizhoda na kapitalizma, Dialog, br. 3, s. 37-63).

Кирова, А. (2009). „Учение за капиталистическия дух“ – Макс Вебер versus Вернер Зомбарт, Икономически алтернативи, бр. 3, с. 70-84. (Kirova, A., 2009, “Uchenie za kapitalisticheskia duh” – Max Weber versus Werner Zombart, Ikonomicheski alternativi, br. 3, s. 70-84).

Найденов, Г. и колектив. (2019). Рискове и социални трансформации, Издателския комплекс – УНСС, София. (Naydenov, G. I kolektiv, 2019, Riskove i sotsialni transformatsii, Izdatelski kompleks – UNWE, Sofia).

Петков, П. (2005). История на Ниските земи. Белгия и Нидерландия 1300 – 1914, Издателство „Изток-Запад“, София. (Petkov, P., 2005, Istoria na Niskite zemi. Belgia I Niderlandya 1300 – 1914, Izdatelstvo „Iztok-Zapad“, Sofia).

Стоилова, В. (2020). За духа на дигиталния капитализъм, Икономически и социални алтернативи, бр. 1, с. 145-151. (Stoilova, V., 2020, Za duha na digitalniya kapitalizam, Ikonomicheski I sotsialni alternativi, br. 1, s. 145-151).

Anievas, A., Nisancioglu, K. (2013). What’s at Stake in the Transition Debate? Rethinking the Origins of Capitalism and the ‘Rise of the West’, Journal of International Studies, 42(1), pp. 78-102.

Arnason, P. J. (2001). Capitalism in Context: Sources, Trajectories and Alternatives, University of Bristol, UK, Centre for Globalization, Education and Social Futures, Thesis Eleven, Vol. 66, no. 1, pp. 99-125.

Arnason, J. P. (2010). Domeins and Perspectives of Civilizational Analysis, European Journal of Social Theory, 13(1), pp. 5-13.

Art, J. (2004). Religion and secularization: the counting Iconoclastic Fury, in Dutch Culture in a European Perspective: Accounting for the past, 1650 – 2000, D. Fokkema, F. Grijzenhout Uitgeverij Van Gorcum, Palgrave Macmillan, UK, pp. 93-106, available at: https://books.google.bg/books?id=84Jwdym7TqsC&pg=PA93&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

Bakker, J. I. (2003). The Weber-Rachafahl Debate: Calvinism and Capitalism in Holand?, (Part One), Michigan Sociological Review, 17, pp. 119-148.

Bavel, B. van. (2010). The Medieval Origins of Capitalism in the Netherlands, BMGN – Low Countries Historical Review, 125(2-3), pp. 45-79, DOI: http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.7115.

Brandon, P. (2011). Marxism and the ‘Dutch Miracle’: The Dutch Republic and the Transition-Debate, Historical Materialism 19.3 Brill, pp. 106-146.

Brandon, P. (2013). Masters of war: state, capital, and military enterprise in the Dutch cycle of accumulation (1600 – 1795), UvA-DARE (Digital Academic Repository).

Brenner, R. (1978). Dobb on the Transition from Feudalism to Capitalism, Cambridge Journal of Economics, Oxford University Press, Vol. 2(2), pp. 121-140.

Brenner, R. (2001). The Low Countries in the Transition to Capitalism, Journal of Agrarian Change, Vol. 1, No 2, pp. 169-241.

Charrad, M. M. and Adams, J. (Ed.) (2015). Patrimonial Capitalism and Empire, Political Power and Social Theory, Emerald Group Publishing Limited, https://doi.org/10.1108/S0198-871920150000028021.

Douma, M. (2017). McCloskey's Dutch Problem: Capitalist Rhetoric and the Economic History of Holland, Journal of Private Enterprise, Vol. 32, pp. 49-57.

Frijhoff, W. (2010). The Relevance of Dutch History, or: Much in Lettle? Reflections on the Practice of History in the Netherlands, Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 125(2-3), pp. 7-44, https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.7114.

Funnekotter, B. (2020). De Amsterdamse bestuurselite was diep verweven met de slavernij, NRC, available at: https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/29/de-amsterdamse-bestuurselite-was-diep-verweven-met-de-slavernij-a4013999.

Gelderblom, O., and Jonker, J. (2014). The Low Countries, in L. Neal & J. Williamson (Eds.), The Cambridge History of Capitalism, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 314-356, doi:10.1017/CHO9781139095099.011.

Ghosh, P. (2004). Max Weber in The Netherlands 1903 – 1907. A neglected episode in the early history of 'The Protestant Ethic', BMGN – Low Countries Historical Review, vol. 119, issue 3, pp. 358-377.

Holton, R. J. (1985). The Transition from Feudalism to Capitalism, Macmillan Publishers Ltd, USA.

Huff T. E. (2014). Historical Sociology and Civilizational Analysis: Reclaming Weber's Framework, The Journal of Sociology and Social Antropology, Vol. XVII, No 2, pp. 26-54.

Huizinga, J. (1968). Dutch Civilization in the 17th Century and other essays. Collins, The Fontana Library, UK, London.

Linden, M. van der. (1997). Marx and Engels, Dutch Marxism and the Model Capitalist Nation of Seventeent Century, Sience & Society, Vol. 61, No. 2, Guilford Press, pp. 161-193, available at: https://www.jstor.org/stable/40403618.

Lis, C. and Soly, H. (1997). Different Paths of Development: Capitalism in the Northern and Southern Netherlands during the Late Middle Ages and the Early Modern Period, Research Foundation of State University of New York for and on behalf of the Fernand Braudel Center, Vol. 20, No. 2, pp. 211-242, available at: https://www.jstor.org/stable/40241399.

Prak, M. (2001). Early modern capitalism: an introduction, in Early Modern Capitalism: Economic and Social Change in Europe 1400 – 1800, Routledge, London & New York, pp. 1-20.

Prak, M. (2007). The Dutch Republic in the Seventeenth Century: The Golden Age, Cambridge University Press, UK.

Prak, M. (2010). The Dutch Republic as a Bourgeois Society, BMGN – Low Countries Historical Review, 152:2-3, pp. 107-139

Prak, M. (2016). Economy and Society: The Dutch Republic in the Seventeenth Century, in The Culture of Prosperity, A World Transformed: Studies in the

History of Capitalism History of Capitalism Volume Two, The Legatum Institute, pp. 22-29.
Swedberg, R. (2010). A Note on Civilizations and Economies, European Journal of Social Theory, 13(1), pp. 15-30.
Voert, M. T. (1997). The Protestant Ethic in the Republic of the Seven United Netherlads: Fiction or Fact?, available at: https://www.researchgate.net/publication/337103831.
Vries, J. de and Woude, A. van der. (1997). The First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500 – 1815, Cambridge University Press, UK.
Vries, J. (1999). Luxury and Calvinism, Luxury and Capitalism: Supply and Demand for Luxury Goods in the Seventeenth-Century Dutch Republic, The Journal of the Walters Art Gallery, Vol. 57, pp. 73-85, available at: https://www.jstor.org/stable/20169143.
Vries, P. (2012). Europe and the rest: Braudel on capitalism, in Aufbruch in die Weltwirtschaft. Braudel wiedergelesen, Leipziger UniversitaetsverlagEditors: Guillaume Garner and Matthias Middell, pp. 81-144.
Zanden, J. L. (2002). The “revolt of the early modernists” and the “first modern economy”: an assessment, Economic History Review, LV, 4, pp. 619-641.

***

THE ‘DUTCH CASE’ AND ITS CIVILIZATIONAL DIMENSIONS: SITUATING THE TRANSITION DEBATE TO CAPITALISM

Pavlin Todorov, PhD student
Department of Economic Sociology
Faculty of General Economics
University of National and World Economy
e-mail: pavlintodorov@unwe.bg

Abstract

The Netherlands is considered to be an exemplary case of study of the transition to capitalism. Most studies, however, lack a comprehensive interpretation synthesizing the different aspects and providing a summarized idea of this complex situation. The perception and pursuit of the civilization perspective outlined by M. Weber and F. Braudel, enables the identification of the basic dimensions of early capitalism in the Netherlands.

The debate on the transition to capitalism is used as a methodology and interpretative forum for approximation of the views of both scientists and their further development through the prism of contemporary views. The general picture of the epoch of the 17th century outlines the idea that the country has not been completely transformed into capitalist but the process had already started. Certain cultural, economic and political preconditions and factors had contributed to its development whilst it was dependent on their combination both in internal and European and global context. It was found that to a lesser degree the role of the socio-cultural dimensions of capitalism is outlined, which may be based on the factual situation as well as on its incomplete interpretation in the different studies. The pluralistic explanation of the transition to capitalism renders it possible to clarify this assumption and use it in subsequent studies.

Key words: The Netherlands, civilization, dimensions of civilization, transition to capitalism, early capitalism, spirit of capitalism, world-economy, Europe, Weber, Braudel

JEL: B15, B41, F54, N13